
TBB
TÜRKİYE BELEDİYELER BİRLİĞİ

TÜRKİYE
YAZARLAR
BİRLİĞİ

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ESENLER
BELEDİYESİ

Esenler Belediyesi
Şehir Düşünce Merkezi
Şehir Yayınları
Yayın No: 16

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 79
Toplantı Metinleri -18

ISBN: 978-605-83277-9-5
İstanbul, Ağustos 2018

EDİTÖRLER
Prof. Dr. **Mustafa Orçan**
Prof. Dr. **Musa Kâzım Arıcan**
Dr. **Muhammed Enes Kala**
Arş. Gör. **Mehmet Tuğrul**

TERTİP HEYETİ
D. Mehmet Doğan
Hayrettin Güngör
Mehmet Tevfik Göksu
Prof. Dr. **M. Kâzım Arıcan**
Prof. Dr. **Mazhar Bağlı**
İbrahim Ulvi Yavuz
Ferhat Koç

YÜRÜTÜCÜ HEYET
Prof. Dr. **Mustafa Orçan**
Dr. **Hasan Taşçı**
Yard. Doç.Dr. **M. Enes Kala**
Fikret Gültekin
Hüseyin Yeşil
Mahmut Bıyıklı

İLMİ HEYET
Prof. Dr. **Ali Rıza Abay**
Prof. Dr. **Arif Bilgin**
Prof. Dr. **Celal Türer**
Prof. Dr. **Cevat Özyurt**
Prof. Dr. **Ertan Özensel**
Prof. Dr. **Hicabi Kırlangıç**
Prof. Dr. **Kenan Çağan**
Prof. Dr. **Korkut Tuna**
Prof. Dr. **Mazhar Bağlı**
Prof. Dr. **Mehmet Karakaş**
Prof. Dr. **Musa Kâzım Arıcan**
Prof. Dr. **Musa Yıldız**
Prof. Dr. **Mustafa Çufalı**

Prof. Dr. **Mustafa Orçan**
Prof. Dr. **Şükrü Karatepe**
Prof. Dr. **Zülfikar Güngör**
Doç.Dr. **Beşir Mustafayev**
Doç.Dr. **Cavid Qasimov**
Doç. Dr. **Lütfü Sunar**
Doç. Dr. **Musa Öztürk**
Doç. Dr. **Rahman Ademi**
Doç.Dr. **Tahir Sahbazov**
Yrd. Doç. Dr. **Sıddık Çalık**
Dr. **Raif Vırmiça**
Dr. **Assedollah Vahed**
Dr. **Şemsudin Plojovic**

AKADEMİK SEKRETARYA
Arş. Gör. **Mehmet Tuğrul**
Fatma Gülşen Koçak
Buğra Kocamusaoğlu
Mesut Arslan
Timuçin Tunç
Enes Dağ

Tasarım: Düzey Ajans
Baskı: İlbey Matbaa - Sertifika No: 17845
Yayın Hakkı: Türkiye Yazarlar Birliği

4 Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi

Turgut Cansever'in Aziz Hatırasına

13-15 Ekim 2017

İstanbul

İçindekiler

Sunuş
M. Tevfik Göksu 11

Açılış Konuşmaları
Prof. Dr. Mustafa Orçan (Yürütücü Heyet Adına) 14
M. Tevfik Göksu (Esenler Belediye Başkanı) 17
Prof. Dr. Musa Kâzım Arıcan (TYB Genel Başkanı) 18
D. Mehmet Doğan (TYB Şeref Başkanı) 21

Program 27

I. BÖLÜM

Prof. Dr. Korkut Tuna 33
Ötekileştirici Şehir Teorileri ve Türkiye Şehirleri

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Düzenli (Turgut Cansever'in Talebes) 38
Realizm-Ütopizm Kıskacında Şehir ve İstanbul: Ev ve Şehir Vakfı, Deprem Çalışma Grubu ve Yeni Şehirler Projesi Üzerine

II. BÖLÜM

İbrahim Yılmazçelik (Prof. Dr.) 71
1802-1819 Tarihleri Arasında Diyarbakır Şehrinde İdari Uygulamalardan Kaynaklanan Hadiseler

Hüseyin Çınar (Prof. Dr.) 88
18. YY Ayntab (Antep)'ına Şehrin Önde Gelen Aileleri Üzerinden Bir Bakış

Ahmet Çapçu (Doç. Dr.) 107
İnsanın Sığınma İhtiyacı Ev ve Mabet

Nebahat Arslan (Yrd. Doç. Dr.) 112
Kars'ta Cumhuriyet Dönemi Gayr-i Müslimler (1920-1960)

Mustafa Orçan (Prof. Dr.) 122
Gecekondudan Gündüzkonduya Türkiye'de Plansız Şehirleşme ve Sonrası Kaybedilen Değerler

İbrahim Burçin Asna (Öğr. Gör.) 135
Mollakent Medresesinde Kültürel ve Sosyal Yaşam

İbrahim Tellioğlu (Prof. Dr.) 165
Samsun Şehri ve Türkler

Nahide Şimşir (Doç. Dr.) 173
Balıkesir'in Mahalle Dokusunun Tarihî Gelişimi İle İlgili Bazı Tespitler

III. BÖLÜM

Raif Vırmiça(Dr.) 189
Prizren'de Kültür, Sanat ve Şairlik Geleneği

Šemsudin Plojović (Prof. Dr.) 201
Yenipazar'da Osmanlı Kültür Mirası

Mehmet Tuğrul (Arş. Gör.) & Mehmet Bulut (Prof. Dr.) 210
Bazı Balkan Şehir Örneklerinden Hareketle Osmanlı Döneminde Vakıfların Rolü

Mehmet Akif Fidan (Yrd. Doç. Dr.) 215
Vilayet Salnameleri ve Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri İçin Önemi

Uğur Altuğ (Doç. Dr.) 238
Ankara Örneğinde Tahrir Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi

Hüseyin Kayhan (Yrd. Doç. Dr.) 247
Artuklu Hâkimiyetinde Hısn Keyfâ'nın Tarihî Gelişimi

Mahmut Bıyıklı 259
Şehir ve Mahremiyet

IV. BÖLÜM

Nazım Elmas (Prof. Dr.) 267
Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Medeniyetler Şehri İstanbul'un Tarihî ve Manevi Unsurları

Alaattin Dolu (Yrd. Doç. Dr.) 274
18. Yüzyılda Kudüs'te Kadın ve Kadın Vakıf Kurucuları

Ali Kılcı 285
Hurufat Defterlerine Göre 18-19. Yüzyıllarda İskilip Vakıfları

Alaattin Karaca (Prof. Dr.) .....
Çağdaş Türk Şiirinde Şehre Müslümanca Bakış

Betül Tarakçı (Doktora Öğrencisi) 306
Tekke'den Şehre Bakış Mısrî Dergâhı Son Postnişîni Şemseddîn Ulusoy'un Bursa Şehir Tarihi'ne Katkısı

Mehmet Kavak (Arş. Gör.) 316
Ortaçağ'da Tur Abdîn Bölgesi Şehirleri

Mehmet Kurtoğlu 340
Şehre Dışarıdan Bakmak

V. BÖLÜM

Temel Öztürk (Prof. Dr.) 349
Kadı Sicillerindeki Terekelere Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Okunan Edebî Kitaplar

Fazıl Gökçek (Prof. Dr.) 365
Sahnenin Dışındakiler'de İstanbul Manzaraları

Namık Açıkgöz (Prof. Dr.) 370
Klasik Türk Şiirinde Şehir ve Kır Karşılaştırması

Yunus Kaplan (Doç. Dr.) 375
"Klasik Türk Edebiyatında İstanbul'a Has İki Manzum Tür: Sahilnâmeler ve Mesâirler"

Mehmet Narlı (Prof. Dr.) 385
Şehirler İçinde Bursa Şairler İçinde Tanpınar

Mustafa Hizmetli (Doç. Dr.) 396
Şehir Tarihçiliği Geleneğinde Hatib El-Bağdadî'nin Bağdat Tarihi (Tarihu Bağdad)

Mustafa Erdoğan (Doç. Dr.) 404
18. Asırda Ankara'nın Tarihini Yazan Şair Razi ve Ankara'ya Bakışı

Abdulkadir Erkal (Yrd. Doç. Dr.) 419
Ahmet Dursun Natıki Divanı'nda Erzurum Teması

VI. BÖLÜM

Ahmet Kankal (Prof. Dr.) 429
Ölümsüzlüğü Arama Yolunda Önemli Bir Durak ve Sahte Bir Cennet: Şehir

Salih Yılmaz (Prof. Dr.) 437
Eski Türklerde Yerleşik Kültür ve Kara Uy/Türkevi

Şemsettin Çelik (Yrd. Doç. Dr.) 450
Bir Gezginin Gözünden 1950'lerin Başında Hatay

Meryem Doygun (Arş. Gör.) 477
Hârizmşahlar Döneminde Tabiî Müdafaa Unsuru Olarak Ceyhun Nehri

Bahir Selçuk (Prof. Dr.) 486
Nergisî'nin Eserlerinde Mekânın İzdüşümü

Hüseyin Muşmal (Prof. Dr.) 496
Konya'nın İlk Muhtarları: Konya'da Muhtarlık Teşkilatı'nın Kuruluşu Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Abdullah Kaya (Doç. Dr.) 519
Ortaçağ Kaynaklarında Üsküdar

Cavid Qasimov (Doç. Dr.) 528
Henry Morton'un Seyahatnamesinde İstanbul

VII. BÖLÜM

Beşir Mustafayev (Doç. Dr.) 537
Ortaçağ Türk-İslam Şehirlerinden Olan Berde'nin Sosyal, Kültürel ve Sanatsal Yönü

İdris Nebi Uysal (Doç. Dr.) 559
Ağız Verilerinin Şehir Tarihi Araştırmalarına Katkısı

Mustafa Uğurlu Arslan (Yrd. Doç. Dr.) 565
Estetik Bir Şehir Tarihi Olarak Mir'atü'l-Fevâid Fî Terâcimi Meşâhîri Âmid

Tahir Sahbazov (Doç. Dr.) 574
XIX. Yüzyılda Bakü'nün Musiki Hayatı

Hatice Özdil (Yrd. Doç. Dr.) 580
Lâle Devri'nde İstanbul'un Mesire Yerlerinden Sâdâbâd'a Nedîm'in Şiirlerinden Bir Bakış

Murat Özer 591
Bağdat'in Kültürel Mirasi ve Sanat Eserleri

VIII. BÖLÜM

Mehmet Alpargu (Prof. Dr.) 615
Semerkand Şehrinin Tarihinden Bir Portre: Yalangtuş Bahadır

Orhan Yazıcı (Doç. Dr.) 624
Doğu'da Şehir İmgesi ve Tarihten Bir Örnek: Şehr-i Ahmedşahi (Kandahar)

Asım Öz 633
"Borçluluğun Kamerası Uğur Kökden'in Anı Kentleri ve İstanbul"

Rahman Ademi (Doç. Dr.) 650
Saraybosna Şehrinin İkinci Kurucusu Gazi Hüsrev Bey Vakfının 1285/1869 Yılına Ait Muhasebe Defteri

Tuğba İsmailoğlu Kacır (Yrd. Doç. Dr.) 661
Avusturyalı Oryantalist Hammer - Purgstall'ın Gözünden Osmanlı Şehirleri

Yunus Uğur (Yrd. Doç. Dr.) .....
Osmanlı Şehir Tarihi Yazımı: Ölçeklendirme ve Yöntem Önerisi

Kongre Özeti 671

Fotoğraflar 685

18.Yüzyıl Ayntab (Gaziantep)'ına Şehrin Önde Gelen Aileleri Üzerinden Bakmak

Hüseyin Çınar
Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

Giriş

Osmanlı döneminde şehirler, nüfus bakımından genelde homojen bir yapıya sahipti. Olağanüstü durumlar dışında, gerek kırsal kesimde gerekse şehirlerde nüfus hareketliliğine pek fazla izin verilmezdi. Bu da uzun süre bir arada yaşayan şehir sâkinlerinin birbirini yakından tanımalarını, farklı şekillerde ve alanlarda ilişki içinde olmalarını sağlardı.

Şehirlerde fizikî mekân - insan ilişkisi genellikle birbirini tamamlar niteliktedir. Bir atasözünde de belirtildiği üzere; "şerefü'l-mekân bi'l-mekîn"* ya da tersinden bir yaklaşımla "şerefü'l-mekîn bi'l-mekân"** kelâm-ı kibârında olduğu gibi, kimi zaman mekânı*** şereflendirenler, onurlandıranlar, oranın sâkinleridir. Kimi zaman da o mekânda oturanlara, yaşadıkları mekân / yerleşim birimi değer katar, onları önemli kılar. Bunu yaşanılan şehir bağlamında da düşünmek elbet mümkündür. Nitekim "hemşehrilik" duygusu bunun bir tezahürüdür.

Osmanlı döneminde, emsalleri arasında orta büyüklükte, 18. yüzyılda şehir merkezinde yaklaşık 20.000 nüfusa sahip, o günlerdeki adı Ayntab günümüzde ise Gaziantep olarak bilinen şehirde yaşayan bazı aileler, sosyal statüleri ve ekonomik durumları bakımından hemşehrilerinin bazılarından biraz daha öne çıkmış; "âyân", "eşrâf", "zâde/oğlu", "zâdegân/ oğulları" gibi sıfatlarla ve unvanlarla anılmış ve bu durumları kuşaktan kuşağa miras olarak intikal etmiştir.

18. yüzyıl, Osmanlı taşrasında yerel âyân ve eşrâfın güç kazandığı ve yönetime katıldığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin o dönem içinde bulunduğu siyasî, askerî ve malî şartlar ve bunların sonucunda oluşan; mukâtaaların kısa süreli iltizamlar yerine, hayat boyu tasarruf edilmek üzere malikâneye dönüşümü, büyük vakıflarının gelirlerinin iltizama verilmesi ve tımar sistemindeki bozulmalar, devletin gücünün taşrada merkezî yönetim aleyhine değişime uğramasına neden olmuştur. Bu ortamda bazı yerel aileler ya doğrudan ya da merkezdeki varlıklı bir zengin ailenin acentesi/temsilcisi olarak, devlete ait gelir kaynaklarını tahsil ederlerken, bir taraftan mali güçlerini artırdılar, diğer taraftan da toplum içinde itibar kazanıp, statü sahibi oldular. Âyân, malikâneci, deruhdeci, mültezim, sancakbeyi, mütesellim,

* "Mekânın şerefi, orada oturan /bulunan iledir"
** "Kişinin şerefi, oturduğu / bulunduğu mekân iledir."
*** Mekâna, makâm anlamı da yüklenmektedir.

voyvoda, yeniçeri serdarı, kethüda gibi idarî-malî görevlere ve unvanlara kavuştular.[1] Aynı dönemde benzer durum ulemâ aileleri ile esnaf ve zanaat erbabı arasında da yaşandı. İster askerî sınıfa mensup olsun, isterse reâyâ kökenli pek çok aile yaşadıkları şehrin tarihinde önemli rol oynadılar.

Şehirlerin tarihini fizikî mekanların ötesinde bir de o mekanları inşa eden, oraları şenlendiren sâkinleri üzerinden okumak ve incelemek gerekir. Hiç şüphesiz bu durum tarih araştırmalarında aile monografileri hazırlamada da uygulanan bir yöntemdir. Bu çerçevede yazılı belgelere yansıdığı kadarıyla, 18. yüzyıl Ayntab'ında öne çıkan bazı aileler ve bunları şehirde öne çıkaran bazı olaylar, bu çalışmada kısaca ele alınacak; gelecek çalışmalara zemin hazırlamaya çalışılacaktır.

Mahkeme Baskını ve Nâibin Öldürülmesi

Geçmişte yaşanan bazı olaylar, etkileri ve sonuçları itibarıyla sadece yaşandığı dönemle sınırlı kalmaz; asırlar sonra nesilden nesile aktarılan birtakım bilgilerle, hafızalarda yeniden canlanır. Ahmet Özsoy, *Bir Avuç Toprak - Aynı Tas, Aynı Hamam, 18. Yüzyılda Ayntab*[2] başlıklı, soyağacı çıkartmak için yola çıktığı, ancak ailenin tarihinden bir kesitin hikayesine dönüşen çalışmasında, ecdadının izini sürerken, muhtemelen kendisine de ismi verilen Ramazan Efendi'nin oğlu Ahmed Çelebi'ye ulaşır.[3] Özsoy, Ahmed Çelebi'nin hikayesini anlatırken, onun ağzından şu ifadelere yer verir:[4]

> *"Olaylar yatışır yorgan gider, dava biter dersiniz ama esas yorgan gitti mi ki oğul, bu dava bitsin. Bu dava asla bitmez, bu yorgan öyle aç bir yorgandır ki dünyayı içine almak ister, dünyayı verseniz doymaz, kainatı ister."*

Özsoy, çalışmasının "Hikayemiz" diye başlayan kısmında, okuru geçmişe, 18. yüzyıla götürür ve kendi bakış açısıyla günümüzden o dönem şehirde yaşanan olaylara bir yorum getirir. Bu bir bakıma onun bu hikayeyi yazma ve anlatma gerekçesidir de.

> *"Bu hikaye aslında ne sancakbeyliğini elde etme savaşı, ne mutasarrıflık, ne müftülük ne de nakibüleşraf kaymakamlığının paylaşılması savaşıdır. Bu gücü elde etme, edinilmiş gücü elde tutma savaşıdır. Hikayemiz, ilk bakışta ulemânın kendi arasındaki bir çekişmesi gibi gözükse de ehl-i örf adı verilen, o şehrin malî ve askerî yöneticileri ve on-*

1 18. yüzyılda Osmanlı sosyal ve mali yapısındaki değişim için bk. Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/ Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973, Ankara 1975, s. 231-296 (aynı makale için bk. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 99-152); Halil İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracıları", Osmanlı'da Toprak ve Mülkiyeti ve Ticari Tarım, çev. Zeynep Altok, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak, İstanbul 1998, s.25; Suraiya Faroqhi, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", Osmanlı'da Toprak ve Mülkiyeti ve Ticari Tarım, s. 82; Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922, çev. Ayşe Berktay, İstanbul 2002, s. 89.

2 Ahmet Özsoy, Bir Avuç Toprak - Aynı Tas, Aynı Hamam, 18. Yüzyılda Ayntab, Neva Medya Bil. Teknolojileri / Dumat Ofset Matbaacılık, Ankara 2017.

3 Ulemâdan olan Seyyid Ahmed Çelebi kendi yaptırdığı medresede müderris ve camide de imam ve hatipti. Babası Ramazaniye Camii'ni yaptıran Şeyh Ramazan Efendi'dir. Ayntab mahkemesinde 1728 yılında düzenlenmiş olan vakfiyeden Seyyid Ahmed Çelebi'nin yaptırdığı medrese ve vakıfları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Seyyid Ahmed Çelebi'nin babası Şeyh Ramazan Efendi ibn Hacı Osman, 1672 yılında Ayntab şehrinin Şehreküstü mahallesine bir cami inşa ettirmiştir. Oğlu Seyyid Ahmed Çelebi de babasının yaptırdığı bu caminin yanına Şeyh Ramazan Efendi'nin evladı için bir medrese yaptırmıştır. Bu medrese, 10 oda ve müderrise ait bir büyük oda, bir mutfak ve medresenin dışında bir mektepten meydana gelmekteydi. Seyyid Ahmed Çelebi Yaptırdığı bu medreseye tefsir, hadis ve Arapça grameri ile ilgili kitaplardan oluşan toplam 99 cild kitabını da vakfetmiştir. Bk. Hüseyin Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 223-224.

4 Özsoy, a.g.e., s. 14.

larla birlikte hareket eden bir ulemâ grubu ile, bir diğer ulemâ grubun arasındaki güç mücadelesidir. Olaylar olur, nice canlara kıyılır, nice analar ağlar, nice çocuklar yetim kalır. Kimi kazanır kimi kaybeder. Aradan zaman geçer ve olaylar yatışır."[5]

Özsoy'un hikayeleştirdiği olay, Ayntab mahkemesinin basılarak, Kadı/Nâib* Mustafa Efendi'nin öldürülmesi ve sonrasında yaşanmıştır. Bu olay sonrasında şehrin önde gelen pek çok ismi, kimi zanlı kimi de şahit olarak bir anda ve bir arada mahkeme kayıtlarına geçirmiştir.[6]

Mahkeme baskını ve Nâib Mustafa Efendi ile bir adamının öldürüldüğü olay, 1730 yılının Aralık ayında gerçekleşmiştir. Bu olaydan yaklaşık beş yıl önce de mahkeme basılmış ve mahkemedeki nâib öldürülmek istenmişti. O zamanki mahkeme baskının nedeni, İran seferi için çağırılan şehirdeki yeniçerilerin bu davete icabet etmemeleri ve şehirde fitne, fesat çıkarmaları olarak kayıtlara geçmişti. Şehirde bu olay esnasında çıkan kargaşada nâib canını kurtarmış, parası ve malları ise yağmalanmış; araya voyvoda ve şehrin önde gelenlerinin girmesiyle olay yatıştırılmıştı.[7] Ancak bu son olayda, Nâib Mustafa Efendi, önceki meslektaşı kadar şanslı olamamıştı.

Nâibin öldürülme olayına, gerek tahrik gerekse fiili olarak karıştıkları ileri sürülenler arasında Basmacızâde (Basmacıoğlu) Şeyh Mehmed Efendi, yine bu aileden Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdurrahman Efendiler, Özsoy'un çalışmasına da konu olan Ramazan Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, oğulları Seyyid Abdullah ve Seyyid Salih Efendiler, Debbağzâde Seyyid Mustafa Efendi ve kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed Efendi, Debbağzâde diğer Mustafa Efendi ile Ömer Beşe, İskender oğlu Mehmed Beşe, Cecelioğlu Ebubekir Beşe, Bayraktar Cin Ali, Kahveci Abdullah Beşe ve Attar Musa oğlu gibi şehrin önde gelen pek çok isminin karıştığı iddia edildi. Bu kimselerin silahlanarak bir araya gelip cemiyet oluşturdukları, mahkemeyi basarak nâibi öldürdükleri, mal ve eşyasını gasbettikleri ileri sürüldü. Ayrıca bu kimselerin kendi hallerinde olmadıkları, memlekette fitneye sebep olarak ihtilal çıkardıkları, bu hallerinden dolayı da kimsenin bunlardan memnun olmadıkları belirtildi.

Nâib öldürme olayına karışanlardan üçü yakalanıp, cezaları verilirken, diğerleri de firar ettiler. İstanbul'dan gönderilen bir fermanda, olaya karışanların her nerede bulunursa yakalanmaları ve cezalarının uygulanması; şehrin iki önemli ismi Basmacızâde Mehmed Efendi ve Ramazanzâde Ahmed Efendi'nin "ıslâh-ı nefs" için Kıbrıs adasına ebedi olarak kalebend olunmaları, geri kalanların da bulundukları yerlerde "bilâ-emân" katledilerek, mallarının mirîye (devlete) intikal ettirilmesi, böylece memleketin sulh ve sükununun sağlanması istendi.

Nâib öldürme olayına taraflar iki farkı şekilde yaklaşmıştır. Bunlardan ilki, davacı konumunda olan Nâib Mustafa'nın oğlu Mehmed Emin'in ifadesi; diğeri de davalılar arasında adı yer alan ve affedilmesi için İstanbul'a arz gönderen Basmacızâde Müftü Mehmed Efendi'nin oğlu Abdurrahman Efendi'nin ifadesidir. Mehmed Emin mahkemedeki ifadesinde, babasının İran seferi için merkezî yönetimin şehirden mubâyaa talep ettiğini, bunun da halktan

5 Özsoy, *aynı yer.*

* Ayntab kazasının mahkeme geliri, 18. yüzyılda ma'zuliyet ya da mütekaid durumda olan üst düzey ilmiye sınıfına mensup görevlilere arpalık olarak verilmekteydi. Arpalık sahibi bu ilmiye mensupları da yerlerine, kendilerine vekil olmak üzere nâibler gönderiyordu. Ayntab mahkemesinde bu dönemde görev yapan nâiblerin her biri birer kadı idi.

6 Mahkeme baskını ve nâib öldürme olayı için bk. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s. 122-128.

7 GŞS (Gaziantep Şer'iye Sicili), Defter No: 1790 (Eski Numarası: 77) / (sayfa) 246.

toplanan salyâne ile tedarik edildiğini; ancak daha sonra bu mubâyaanın devlet tarafından vilâyetten kaldırılması üzerine, şehir halkı vermiş olduğu meblağı geri talep etmiş; babası da buna yanaşmayıp toplanan parayı geri vermemiştir. Bunun üzerine şehir halkı ile nâib arasında münakaşa meydana gelmiş; akabinde bazı kimseler mahkemeyi basıp nâibin öldürülmesine ve eşyalarının yağma edilmesine kadar varan olaylara sebebiyet vermiştir.[8]

Nâibin öldürülme olayı nedeniyle ifadesine başvurulan diğer bir kişi de Müftü Basmacızâde Mehmed Efendi'nin oğlu Abdurrahman Efendi'dir. Onun adı da bu olaya karışanlar arasındadır. Abdurrahman Efendi'nin ifadesine göre; cülus vak'asında (I. Mahmud'un 2 Ekim 1730'da tahta çıkmasında) Ayıntab nâibi halka çok eziyet etmiş; halk da nâibe karşı hoşnutsuzluğundan toplanıp yanına gitmiş ve bu esnada halktan iki kişinin ölümüne sebebiyet verilmiştir. Bunun üzerine halk, galeyana gelip nâibi öldürmüş ve mallarını da yağma etmiştir. Abdurrahman Efendi ayrıca, öldürme olayının toplum içinde katilinin bilinmediğini; ancak bazı garaz ve kin sahibi kimseler bu olay ulemânın tahriki sonucu oldu diyerek 18 kişinin adını Halep valisi Ahmed Paşa'ya vermiştir. Abdurrahman Efendi, öldürme olayı sonrası meydana gelen gelişmeleri, "kimimiz sürgün, kimimiz de başka cezalara maruz kaldık" şeklinde özetlenmiştir.[9]

Nâibin oğlu Mehmed Emin'in ifadesinde olayın başlıca sebebi, halktan toplanan mubâyaa yani bir tür vergi anlaşmazlığı; Abdurrahman Efendi'ye göre de nâibin halka yapmış olduğu haksızlığın had safhaya ulaşmış olmasıdır. Sonuçta bu olay şehirdeki bazı ailelerin iç hesaplaşmasına dönüşmüştür.

Sonraki yıllarda Ayntab nâibi olan Mevlânâ Ahmed Reşid, şehirde meydana gelen olayları, kendi gözlemlerini de yansıtan bir mektupla İstanbul'a iletmiştir. Bunun üzerine 1732 yılında İstanbul'dan bir emr-i şerif gönderilmiştir. Burada, Nâib Ahmed Reşid Efendi'nin mektubuna atıfta bulunularak, Nâib Mustafa'nın öldürülme olayı farklı bir açıdan ele alınmıştır. Buna göre; Ayıntablılar hevâ ve heveslerine uyarak cemiyet oluşturup, şehirde fesat ve şekavet çıkarmışlar ve nizamın bozulmasına sebep olmuşlardır. Emr-i şerifte ayrıca, önceki yıllarda Halep valisi Receb Paşa'nın şehrin asayişini sağlamak için Ayntab'a geldiği ve bu esnada halkın bir daha huzur bozucu hareket içerisinde olmayacaklarına dâir söz verdiklerini, aksi bir durum ile karşılaşıldığında 30.000 kuruş nezr yani adak sözü verdikleri hatırlatılmıştır. Fakat bu anlaşmaya rağmen huzursuzluğun devam ettiği; bilhassa Ayntab'da oturan Battal Ağa, Kethüdazâde Mehmed Ağa, Devecioğlu Yusuf ve Mehmed Ağa'nın olaylara sebebiyet verdikleri ifade edilmiştir.[10] Nâib Ahmed Reşid Efendi'ye göre nâibin öldürülme olayı, şehirdeki "ehl-i fesad ve mütegallibenin" kışkırtması sonucunda meydana gelmiştir.

Bu arada Nâib Mustafa'nın öldürülme olayının aydınlatılması için şehirde çeşitli önlemler alınmıştır. Bu hususta Rakka valisi Hüseyin Paşa, Ayntab'daki yöneticilere gönderdiği bir emirde (buyrulduda), nâibin öldürülme sebebi aydınlanmadan şehirdeki bütün görevlilerin başka bir tarafa gitmemesi, eski yeniçeri serdarı Mehmed'in kalede hapsedilmesi, eski voyvoda Mehmed'in de şehirde alıkonulması istenmiştir.[11]

8 GŞS, 1795 (82) / 229-230.

9 GŞS, 1800 (87) / 292-293.

10 Halep valisi ve Ayntab nâibine gönderilen emr-i şerif, 14 Zilkade 1144/9 Mayıs 1732 tarihlidir. Bk. GŞS, 1796 (83) / 218-219.

11 Buyruldu, 16 Cemâziyelâhir 1143/ 27 Aralık 1730 tarihlidir. Bk. GŞS, 1795 (82) / 24.

Mahkemenin basılması sırasında, zarara uğrayanlarla, şehir halkı 1731 yılının başlarında Ayntab mahkemesinde bir araya gelmiş; Mehmed Emin, babasının hakkını talep etmek için açtığı davadan, bazı kimselerin araya girmesiyle, Şehir Kethüdası Hacı Ahmed'den aldığı 2.500 kuruş para karşılığında vazgeçmiştir.[12] Bu para Nâib Mustafa Efendi'nin terekesi arasında 2.500 kuruş sulh bedeli olarak yer almıştır.[13] Nâibin öldürülme olayı, Ayntablılara maddî olarak en az 3.940 kuruşa malolmuştur. Bu para da salyâne yolu ile şehir halkından tahsil edilmiştir.

Bu olay sonrasında şehirde bozulan düzeni tesis etmek ve suçluları bulup cezalandırmak için Adana valisi ve Anadolu müfettişi olan Vezir Ahmed Paşa görevlendirilmiştir. Ahmed Paşa, olayı araştırmak üzere Temmuz 1732'te Ayntab'a gelmiş ve olaya karışanlarla, şehri karıştıranları yerinde tespit etmek üzere mahkeme kurmuş ve bir meclis toplamıştır.[14] Mahkemeye çağırılan şehrin önde gelenleri ifadelerinde, Basmacızâde Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi, Ramazan Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, Debbağzâde Seyyid Mustafa ve kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed'in de aralarında bulunduğu kimselerin nâibin öldürülme olayına karıştığını ileri sürmüşlerdir.[15]

Nâib öldürme olayına karıştığı ileri sürülenlerden Seyyid Efendi, Şeyh Seyyid Mustafa Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi, önce Magosa kalesinde, daha sonra da Payas kalesinde, kalebend cezasına mahkum edilmiştir. Bu kimseler, Payas kalesinde bulundukları sırada İstanbul'a bir arzuhal göndermişler ve kendilerine haksızlık yapıldığını, beş aydır da sefil ve perişan halde olduklarını bildirmişler. Bu kimseler bundan sonra kendi hallerinde olmak şartıyla serbest bırakılmayı, sundukları arzuhallerinde belirtmişler ve bu talepleri Ağustos 1732'de, bir emr-i şerife de konu olduğu üzere kabul edilmiştir.[16]

Nâib öldürme olayına karıştıkları iddia edilenlerden Basmacızâde Şeyh Seyyid Hacı Mehmed Efendi, Ramazan Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, Debbağzâde Seyyid Mustafa ve kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed vd. yakalanmaları yönünde çıkan emri duyduklarında firar etmişler.[17] Olaya karıştığı iddia edilenlerden Şeyh Ramazan Efendi'nin oğlu ve Ahmet Özsoy'un çalışmasına konu olan Seyyid Ahmed Efendi, Ekim 1732'de İstanbul'da misafir olarak bulunduğu sırada vefat etmiştir.[18] Bu ölüm haberinden de anlaşıldığı üzere Ahmed Efendi Kıbrıs'a sürgüne gönderilmemiş, ya da firar ederek bu sürgünden kendini kurtarmıştır.

12 Mahkemede anlaşma 10 Receb 1143/19 Ocak 1731 tarihinde gerçekleşmiştir. GŞS, 1795 (82) / 229-230.

13 GŞS, 1795 (82) / 214-215.

14 Adana valisi ve Anadolu müfettişi olan Vezir Ahmed Paşa'nın topladığı meclise; o tarihte Ayntab'da müftü olan Yeğen Mehmed Efendi, eski müftüler Ahmed Efendi ve Maraşlı Osman Efendi, müderrisler Tatarî Abdünnâfi Efendi, Seyyid Hasan Efendi, Abdurrahman Efendi bin Ali Efendi, Ali Efendi bin Şaban Efendi, Ayntab Voyvodası Hacı Mehmed Efendi, Dergâh-ı âlî gediklilerinden Zaim Halil Ağa, Çorbacı Hacı Yusuf Ağa, Dimos-ı Ayntab Mukâtaası emini Hacı Ahmed Ağa, Alaybeyi İbrahim Ağa, Seyyid Battal Ağa, Mehmed Ağa, Kethüdazâde, Serdar Abdullah Çavuş Ağa, eski Serdar Hacı Ömer Ağa, Şehreküstü mahallesi imamı Seyyid Mehmed Ali Çelebi ve şehrin diğer önde gelenleri katılmışlardır. GŞS,1797 (84) / 276-277.

15 Nâib Mustafa olayına karıştığı iddia edilenler şunlardır: Basmacızâde Şeyh Mehmed Efendi, Ramazan Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, Debbağzâde Seyyid Mustafa ve kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed, Seyyid Ahmed Efendi'nin oğulları Seyyid Abdullah, Seyyid Salih, Debbağzâde diğer Mustafa, Basmacızâde Seyyid Mehmed, Seyyid Abdurrahman, Emir Abidin oğlu Seyyid Ali, Ömer Beşe, İskender oğlu Mehmed Beşe, Cecelioğlu Ebubekir Beşe, Bayraktar Cin Ali, attar Musa oğlu Hacı Ömer, kahveci Abdullah Beşe ve Arabanlıoğlu Hacı Abdullah. GŞS, 1797 (84) / 276-277.

16 GŞS, 1798 (85) / 58. Emr-i şerif, Evâsıt-ı Safer 1145/3-12 Ağustos 1732 tarihlidir.

17 GŞS, 1797 (84) / 2. Emr-i şerif, 14 Muharrem 1145 / 7 Temmuz 1732 tarihlidir.

18 GŞS, 1797 (84) / 92-93. Ahmed Efendi Cemâziyelevvel 1145 /Ekim 1732'de vefat ettti.

Şehirde asayişin sağlanması ile ilgili çabalar ve nâibin öldürülme olayına karışanlara cezalarının verilmesi ile ilgili davalar uzun süre devam etti. Nitekim Mart 1733'te konu ile ilgili İstanbul'dan gönderilen bir emr-i şerifte, Ayntab mahkemesinde nâib olanların gönderdikleri mektuplara da atıfta bulunularak, biri İstanbul'dan diğeri de Halep valisi tarafından gönderilen mübaşirler vasıtasıyla gerekenin yapılması istendi. Ayntab'da yapılan muhakeme sonucunda, olaya karıştıkları iddia edilenler arasında yer alan Devecizâde Yusuf'un nâibin katli esnasında şehirde bulunmadığı ve kendi halinde olduğu; Seyyid Ebubekir'in olay sırasında İstanbul'da olduğu; Battal Ağa, Kethüdazâde Mehmed Ağa ve diğer Mehmed'in de bu olayla hiçbir alakalarının olmadığı ve bu kimselerin kendi hallerinde oldukları yönünde yapılan şahitlikler üzerine, bu kimselerin suçsuz olduklarına karar verildi.[19]

Nâib öldürme olayına karıştığı iddia edilenler arasında Seyyid Mehmed Efendi'nin adı da mahkeme kayıtlarında yer almaktadır. Bu kişi ile ilgili, Ayntablıların İstanbul'a gönderdikleri toplu dilekçede (mahzarda), kendisine ehl-i örf ile bazı garaz sahibi kimselerin iftira ettiği ve bu olaya karışmadığı ifade edilmekteydi. Bunun üzerine o da İstanbul'dan gönderilen bir emirle, Mayıs 1733'te affedildi.[20] Bu olaya karıştığı iddia edilenler arasında eski müftü Basmacızâde Seyyid Şeyh Hac Mehmed Efendi'nin oğlu Seyyid Abdurrahman da bulunmaktaydı. Onun da bir senedir başka diyarlarda olduğu ve bu olayla ilgisinin olmadığı belirtilmiş; Temmuz 1733'te gönderilen bir emr-i şerifle, o da affedilmiştir.[21]

Bu arada daha önce 2.500 kuruş sulh bedeli ile babasının öldürülme davasından vazgeçen Mehmed Emin, Kasım 1733'te İstanbul'da mahkemeye müracaat ederek, o sıralar İstanbul'da oturan Mehmed oğlu Seyyid Mehmed Ağa'nın, babasının öldürülme olayına karıştığını iddia etti. Mehmed Emin, babasının yağma edilen eşyası ile dem ve diyet (kan parası) bedeli karşılığında Seyyid Mehmed Ağa aleyhine 13.000 kuruşluk dava açtı ve sonunda 4.000 kuruş alarak bu davadan vazgeçti.[22]

Böylece olaya karışanlar arasında adı yer alan Seyyid Mehmed Ağa da, öldürülen nâibin oğluna verdiği paralarla kendini bu davadan kurtardı. Nâibin öldürülme olayına karıştığı iddia edilen Müftü Basmacızâde Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Abdurrahman Efendi de İstanbul'a gönderdiği bir arzda, iftiraya uğradığını, bu olaylarla hiçbir alakasının olmadığını belirterek, affedilmesini talep etti. Bu talep üzerine İstanbul'dan gönderilen emr-i şerifte ve Rakka valisi Ahmed Paşa tarafından Ağustos 1734'te gönderilen buyrulduda, Abdurrahman Efendi'nin şehre dönmesi ve kendisine dokunulmaması istendi.[23] Böylece Abdurrahman Efendi şehre geri dönerken, bu olayla ilgisinin olmadığı resmi makamlarca da kabul edilmiş oldu.

Aralık 1730'da meydana gelen Nâib Mustafa Efendi'nin öldürülme olayı ve akabinde bir süreç halinde yaşanan olaylar, davalar, mahkemeler, firarlar, sürgünler, sulh anlaşmaları, ölüm vak'aları, affedilme emirleri, arzlar, mahzarlar, buyruldular, emr-i şerifler; Ağustos 1734'e kadar sürdü. Yaklaşık üç buçuk yıl Ayntablılar, Nâib'in öldürülme olayı ile yatıp kalktı. Olaya karıştığı ileri sürülenler kendilerine iftira edildiğini söylerlerken, daha sonra bu kimseler -kendi eceli ile ölenlerin dışında- hepsi teker teker affedilmiş ve evlerine geri döndüler. Bu

19 GŞS, 1798 (85) / 69 -70.

20 Emr-i şerif, Evâil-i Zilhicce 1145 / 15-24 Mayıs 1733 tarihlidir. GŞS, 1798 (85) / 58-59.

21 Emr-i şerif, Evâhir-i Muharrem 1146/ 4-13 Temmuz 1733 tarihlidir. GŞS, 1798 (85) / 66.

22 GŞS, 1798 (85) / 251 - 250. Mehmed Emin'in mahkemeye müracaat tarihi 6 Cemâziyelâhir 1146/14 Kasım 1733'dır.

23 GŞS, 1800 (87) / 292-293. Buyruldu, 25 Rebiülevvel 1147 / 25 Ağustos 1734 tarihlidir.

olayla ilgili sadece üç kişi cezaya maruz kaldı. Naib'in öldürülme olayı şehirde içten içe var olan çekişmeyi, çatışmayı, nüfuz mücadelesini ve ikiliği su yüzüne çıkarttı. Eldeki mevcut veriler değerlendirildiğinde, Ayntab'da 18. yüzyılda ehl-i örf, ulemâ çekişmesinin had safhada olduğu, ya da kendilerini bu iki grup arasında görenlerin sayısının haylice fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Mahkemenin basılıp Nâib'in öldürülme olayının üzerinden 29 yıl; yaklaşık üç buçuk yıl süren davaların, ölenler dışındakilerin affedilmesinin üzerinden de 25 yıla yakın bir süre geçmişti. Ayntab şehrinin önde gelen ulemâ, eşrâf ve âyânı topluca bir kere daha 1759 yılının Aralık ayının ortalarında mahkemede bir araya geldi. O tarihte müftü olan Seyyid Mustafa Efendi, eski müftüler Abdurrahman Efendi ve Seyyid Mahmud Efendi, o tarihte Ayntab'daki seyyid ve şerifleri temsil makamında olan Nakîbüleşrâf Kâimmakâmı olan Behisnizâde Seyyid Ali Efendi, eski nakibler Şeyh Seyyid Mehmed Efendi, Abidinzâde Seyyid Ali Efendi, Mevlevîhâne Tekkesi Şeyhi Seyyid Feyzullah Çelebi, Battal Ağa, Nakibzâde Hacı İsmail Ağa, Kamalakzâde Seyyid Ali Ağa ve Behisnizâde Seyyid Mustafa Çelebi'nin de aralarında olduğu "rüesâ-yı şürefâ" olarak tanımlanan şehrin önde gelen zevâtı, şehirlerinin asayiş ve güvenliğini teminat altına alacak bir anlaşmayı mahkeme siciline kaydettirdiler.[24] Bu kimseler, şehirde herhangi bir suçtan dolayı kadı tarafından mahkemeye çağrılan kimselere destek çıkmayacaklarına, bu tür kimselerin alacakları cezaları engellemeyeceklerine, suçluları korumayacaklarına, gece ve gündüz asayişi bozucu hareket içinde olanlara karşı hep birlikte hareket edeceklerine dair söz verdiler ve ortaya çıkacak zararın tazmini noktasında birbirlerine kefil oldular.[25] Bu anlaşmaya imza atan, kefalet sistemi içinde yer alan kimselere bakıldığında, nerdeyse şehrin önde gelen seçkin ailelerinin tamamından bir temsilci bulunmaktadır. Bu taahhüt ile şehrin asayiş ve güvenliği, sadece devleti temsil eden ehl-i örfe bırakılmamış, sorumluluk bütün şehre yayılmıştır.

Şehrin Önde Gelen Bazı Aileleri

a. Battalzadeler/Battaloğulları

18. yüzyılda Ayntab şehrinde öne çıkan aileler arasında Battalzâdeler ayrı bir yere sahiptir. Çünkü bu aileden genç yaşta bir vali çıkmıştır. İncelenen dönemde Battalzâdelerden karşımıza çıkan ilk kişi –muhtemelen bu aileye adını veren- Battal Mehmed Ağa'dır. 1738 yılında Rakka valisinden Ayntab'daki yöneticilere gönderilen buyrulduda, Battal Mehmed Ağa'ya *"âyân"* diye hitap edilmesini; bir önceki yılda yine bu şahsın Maraş valisi Süleyman Paşa'nın

24 Mahkemede isimleri kayıt altına alınan Ayntablılar şunlardır: Me'zûn-ı bi'l-iftâ olan Seyyid Mustafa Efendi, Müfti-yi sâbık Abdurrahman Efendi, Müfti-yi sâbık Seyyid Mahmud Efendi, Seyyid Efendi, hâlen Nakîb Behisnizâde Seyyid Ali Efendi, Nakib-i sâbık Seyyid Şeyh Mehmed Efendi, Nakib-i sâbık Seyyid Ali Efendi Abidinzâde, Tekye Şeyhi Seyyid Feyzullah Çelebi, Battal Ağa, Nakibzâde el-Hac İsmail Ağa, Kamalakzâde Seyyid Ali Ağa, Behisnizâde Seyyid Mustafa Çelebi, Kürd Seyyid Hacı Mustafa Efendi, Nahnizâde Seyyid Ömer Efendi, Üzümcülizâde Hâfız ? Efendi, Ahi Seyyid Mehmed Çelebi, Dikicibaşı Seyyid İbrahim Çelebi, Aydın oğlu Seyyid Hasan Çelebi, Kalaycızâde Seyyid Mehmed Çelebi, Hacı Arabzâde Seyyid Hacı Hasan, Kırık Mahmud oğlu Seyyid Mehmed Ağa, Evali oğlu Seyyid Ömer Çelebi, Seyyid Mehmed Hakimoğlu, Sırçacı oğlu, Binmarcı oğlu Seyyid Mehmed, Küçük Osman oğlu Osman Çelebi, Ganem oğlu Hacı Seyyid Ahmed. GSŞ, 1831 (118) / 306.

25 Ayntab mahkemesinde kayda geçen ahd u misak ile ilgili sicilde şu bilgi yer almaktadır: "Ba'de'l-yevm müdde'îsi olub tarâf-ı şer'den ihzârı iktizâ idenlerin ihzârlarında kat'â serkeşlik olunmayub şer'ân ta'zîr ve te'dîb ve tahsîl-i hukûka kat'â tesâmuh ve tekâsül ve bağıyyet olunmayub ve fî mâ ba'd leylen ve nehâren cem'iyyet olunmayub ider olurlar ise men' ve def' ve te'dîb olunmalarına cümlemiz yekdil ve yekcihet sa'y u ihtimâm itmege her birimiz mutazammın ve müte'ahhid ve mütekeffiller deyu bi'l-cümle rüesâ-yı sâdât ahd u mîsâk idüb ve bâlâda mestûr olan ulemâ-i kirâm ve a'yân ve eşrâf-ı zevi'l-ihtirâm hazerâtları dahi rüesâ-yı şurefâdan bâlâda mestrü'l-esâmî olanlar ahdleri üzere mutazammın ve mütekeffil oldukları işbu mahalle tescil olundu 25 Rebîülâhir 1173 (16 Aralık 1759)". Bk. GSŞ, 1831 (118) / 306.

kethüdası ve daha sonraki yıllarda da Kilis voyvodası olmasını burada zikredebiliriz.[26]

İncelenen dönemde bu aileden üç kuşak Ayntab'da önemli görevler üstlenmiştir. Aileye adını veren Battal Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın halk arasındaki meşhur adı Battal Ağa idi. Battalzâde lakabı ise daha çok onun evladını ve soyundan gelenleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Ailenin Battal Ağa ile yükselişe başlayan gücü ve konumu, torunu Nuri Mehmed Paşa'nın dramatik bir şekilde 1791 yılında, henüz 28-29 yaşında idamı yeni bir evreye girdi. Burada dönemin kaynaklarına yansıdığı kadarıyla bu ailenin 60-65 yıllık tarihini, şehrin tarihinden ayrı düşünmek neredeyse imkânsız gibidir.

Battal Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın babası Seyyid Mehmed Ağa'dır. Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, ölüm tarihinin Haziran 1765 olduğu, gerek tereke kaydında, gerekse mütevellisi olduğu Sacır nehrine ait para vakfının muhasebe defterinde yer almaktadır.

b. Nuri Mehmed Paşa

Nuri Mehmed veya diğer bir yaygın kullanılışı ile Mehmed Nuri, Battal Ağazâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. Ailenin Ayntab ve çevresinde siyasi ve malî alanda söz sahibi olan üçüncü kuşağına mensuptur. Yaşadığı kısa hayata rağmen kendisinin şöhreti, ailenin diğer fertlerini gölgede bırakmıştır. Battal Ağa'nın torunu olan Nuri Mehmed Ağa'ya Osmanlı kaynaklarında "Ayıntab Âyânı" da denilmektedir. Nuri Mehmed'in paşa rütbesinde, 1206/1791 yılında 28 yaşında idam edildiği göz önüne alınırsa, doğum tarihinin 1763 olduğu anlaşılmaktadır. 20 yaşına geldiğinde ilim tahsilini tamamlamış, "rüşd ve zekasıyla" bölgesinde şöhret kazanmıştır.[27]

Nuri Mehmed, yirmili yaşlarının başında iken kendi adı ile anılan bir cami ve 7 odası bulunan bir medrese yaptırdı. Caminin yapılış tarihi muhtemelen 1785 yılı ya da biraz öncesidir. Nuri Mehmed bu cami ve medrese için 28 Mayıs 1787 tarihinde bir de vakıf tescil ettirdi. Önce "ağa", sonra "paşa" unvanları ile adını tarihe yazdıran Nuri Mehmed, 1781-1782'de sancakbeyi, 1784-1785'te beylerbeyi (mîr-i mîran) oldu ve Ayntab Sancabeyi Mukâtaası'na da malikâne olarak tasarruf etti. Şehirde yaşanan çeşitli olayların sonrasında Nuri Mehmed Paşa ve çevresindekiler 1791 yılında idam edildiler. Nuri Mehmed Paşa'nın idam edildiğinde henüz 28 yaşında olduğu, çeşitli rivayetlere konu oldu. Devlet tarafından bir asî, halk tarafından da bir kahraman olarak anılan Nuri Mehmed Paşa, Ayntab şehrinin idarî, siyasi ve kültürel hayatına yaşadığı dönemde damgasını vurdu.

Nuri Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra bütün serveti ve malları devlet tarafından müsadere edildi. Paşa'nın iki ayrı terekede yer alan servetinin toplamı 16.450 kuruştur. Tereke defterlerinde, 150 kuruş değerinde 291,5 kıyye (okka/1 okka 1.282 gr.) kurşun; 220 kuruş değerinde 110 kıyye barut, büyük ve küçük olmak üzere 12 adet top da bulunmaktaydı.

26 Daha sonraki yıllarda Battal Ağa için; "âyândan", "belde-i mezbûre âyânından", "âyân-ı memleket", "Ayıntab Âyânı" gibi unvanlar da kullanılmıştır. Battalzâdeler için bk. Hüseyin Çınar, "18. Yüzyılda Ayıntab'da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)", XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, I. Kısım, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 431-452.

27 Nuri Mehmed Paşa için bk. Çınar, "18. Yüzyılda Ayıntab'da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)", s.49-52.

18. yüzyılda Ayntab şehrinde Battal Seyyid Hacı Mehmed Ağa ile başlayan, oğullarından Seyyid Hacı Mehmed Ağa ve Seyyid Mehmed Sadık Ağa'nın öldürülmeleri, torun Nuri Mehmed Paşa'nın da idamı ile sonuçlanan süreç, 18. yüzyılında Osmanlı Devleti'nin pek çok şehrinde ve kasabasında âyân ailelerinin karşılaştığı yükselişe ve düşüşe bir örnektir. Devlet bu dönemde, önce âyân ailelerinin bölgesel nüfuzundan yararlanmış; daha sonra da merkezî yönetim anlayışına ters düştüğü için bu aileleri devreden çıkarmıştır.

c. Devecizâdeler/Devecioğulları

18. yüzyıl Ayntab'ında öne çıkan ailelerden biri de Devecizadeler/Devecioğullarıdır. Bu aileden Mustafa, Mehmed ve Yusuf, 18. yüzyılın başlarında, geliri sancakbeyine tahsis edilen "Ayntab Sancakbeyi Mukataası/Mukâtaa-i Mîrlivâ-i Ayntab"ın ortak mutasarrıfıdırlar. Bu görev onları aynı zamanda sancağın en üst yöneticisi yapmıştı. 17. yüzyılın sonlarında uygulamaya konulan "malikâne sistemi", Ayntab Sancakbeyi Mukataası'nda da uygulanmaya konulmuştu. Daha önceki senelerde 1.800 kuruş geliri olan Ayntab sancağı gelirine, 4.251 kuruş zam yapılarak 6.060,5 kuruşa yükseltilmiş ve hâslıktan çıkartılarak 3.939,5 kuruş malı olan Menbiç Revândan Mukâtaası ile birleştirilerek 10.000 kuruş malı olan bir malikâneye dönüştürülmüştü. Bu iki mukataa, 20 Ocak 1705 tarihinde "berât-ı hümâyûn" ile, 6.000 kuruş muaccele (ön ödeme) veren Devecizâde Mehmed oğlu Mustafa ve kardeşleri Yusuf ve Mehmed'e malikâne olarak verilmiş; bu kimseler aynı zamanda ortak olarak Ayntab sancağının da yöneticileri olmuşlardı.

Burada ismi geçen Devecizâdelerden Yusuf, aynı zamanda yeniçeri zümresinden olup, Ayntab'da yeniçeri serdarlığı da yapmıştır. 1707 yılında Devecizâdelerden Mehmed ve Yusuf, üzerlerindeki hisseyi Maraşlı Ahmed ve kardeşi Veli'ye devredip, malikâne mutasarrıflığını da bırakmışlar; bu aileden sadece Mustafa daha birkaç yıl malikâne mutasarrıflığına devam etmiştir.[28]

d. Devecizâde Yusuf Ağa

18. yüzyılda Ayntab'da görev yapan yeniçeri serdarları içerisinde belki de en çok dikkati çekeni ve nüfuz sahibi olanı Dergâh-ı âlî yeniçeri çorbacılarından Devecizâde Yusuf Ağa'dır. Yeniçeri serdarı iken hakkındaki çeşitli şikayetler dolayısıyla mahkeme kayıtlarında adı sıkça geçmektedir. 1720'li yıllarda hakkında ahâlinin haksız olarak akçalarını aldığı ve mütegallibeden olduğu iddiaları ileri suçlanmış; bunun üzerine şehirden firar etmiş, 1723'te affedilip, yeniden yeniçeri serdarı tayin edilmiştir. Nitekim 1730 yılına ait bir kayıtta, Yusuf Ağa'nın kendi halinde olmadığı, fitne ve fesad çıkardığı gerekçesiyle Limni Kalesi'ne kalebend (kale hapsi) olduğu yer almaktadır. Yusuf Ağa Divân-ı hümâyûna gönderdiği bir arzuhalde, kendisine karşı bazı garaz sahibi kimselerin böyle bir iddiada bulunduklarını ileri sürerek affedilmesini istemiş; bunun üzerine Limni Kalesi dizdârına gönderilen emr-i şerifte; Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın da Yusuf Ağa'nın nefsini ıslah ettiğini bildirmesi ve Ayntab ahalisinden bazı kimselerin de merhamet dilekleri üzerine cezası affedilmiştir.[29] Devecizâde Yusuf Ağa 1739 yılında İzmid kasabasında misafir olarak bulunurken vefat etmiştir.[30]

28 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.79-83. Bu dönemdeki uygulamalar için bk. Özer Ergenç, "18. Yüzyılda Taşra Yönetiminin Mâlî Nitelikleri", Türklük Araştırmaları Bilgisi, X (1986), s. 93

29 Hüseyin Çınar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999), Editör: Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 2000, s. 108 (97-110).

30 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.115.

e. Dülüklüzâde/Dülüklüoğlu

18. yüzyılda Ayntab şehrinde adından sıkça söz ettiren bir aile de Dülüklüzâdelerdir. Bu ailenin bu dönemdeki en önemli siması Ayntab'daki yeniçerilerin serdarlığını da yapmış olan 11. bölükten Dergâh-ı âlî yeniçeri serdengeçti ağalarından Dülüklüzâde/Dülüklüoğlu lakabı ile de meşhur olan Bekir Beyzâde Hacı Ömer Ağa'dır. 1737-38 yılından itibaren yaklaşık 10 yıl yeniçeri serdarı olarak görev yapan Bekir Beyzâde Hacı Ömer Ağa, bu dönemde bir taraftan edindiği siyasi ve malî imkanlarla şehirde nüfuzunu artırmış; diğer taraftan da yaptığı bazı uygulamalarla halkın husumetini üzerine çekmiştir.

Bekir Beyzâde Hacı Ömer Ağa hakkında Haziran 1748'de Ayntab'daki yöneticilere gönderilen bir emr-i şerif, onun şehirde ulaştığı gücü açıkça ortaya koymaktadır. Burada; Hacı Ömer Ağa'nın yaklaşık 10 sene önce malî kudreti sebebiyle yeniçeri serdarı olduğu ve pek çok haramzâde eşkiyayı etrafına toplayarak, kendi adamımdır diyerek sahip çıktığı, devletin gelirlerinin tahsiline engel olduğu, padişahın emirlerinin uygulanmasına mâni olduğu belirtildikten sonra, onun bu işlerdeki en büyük yardımcısının da kahvehaneleri ve köşe başlarını tutarak gece - gündüz ahalinin mallarını gasbeden ve ırzlarına saldırıda bulunan Alemdarî Deli Bekir olduğu ifade edilmiştir. Bu kimseler hakkında gelen bir başka emr-i şerifte, yaptıkları zulüm ve eziyetin cezası olarak Ruha (Urfa) Kalesi'ne hapis olunmaları istenmiş; ancak Hacı Ömer ve Deli Bekir hakkındaki bu emir uygulanamadığı gibi, bu kimseler beldenin nizamını bozmaya da devam etmişler. Bunun üzerine bir kez daha bu kişilerin cezalarının verilmesi ve itaatlarının sağlanması şehirdeki yöneticilerden talep edilmiştir.[31]

Hacı Ömer Ağa ve yeniçerilerin şekavetleri ile ilgili şikayetler zaman zaman mahkemeye intikal etmiştir. Yeniçeriler ve onların başlarında bulunan serdarları, bu dönemde taşra şehirlerindeki "ehl-i örf" içerisindeki en etkili zümredir. Çünkü bu zümreye mensup askerler, pek çok olayın ya başlatıcısı ya da sona erdiricisi konumundadır. Yeniçeriler ve onların taşrada mensubu oldukları aileler, bu dönemin Ayntab'ının hemen hemen her alanında etkin konumdadırlar. Bunun da başlıca sebebi her alanda belirgin bir şekilde öne çıkmaya başlayan yerel unsurların güç kazanmasıdır.

f. Gergerîzâdeler/Gergerîoğulları/Gergerlioğulları

Ayntab şehrinin önde gelen aileleri arasında Gergerîzâdeler de bulunmaktadır. Bu aileden 18. yüzyılın ilk yarısında karşımıza çıkan ilk isim, Tarla-yı Cedid mahallesinde kendi adıyla da anılan bir cami yaptıran Gergerîzâde Halil Çavuş'dur.[32] Bu ailenin diğer önemli bir ismi de yeniçeri ocağı mensubu olan ve 1733 yılında İran seferinde ölen Gergerîzâde Yahya oğlu Yusuf Ağa'dır. Aynı yılın Ağustos ayında terekesi mahkeme siciline kaydedilen Yusuf Ağa'nın; Mehmed, Ahmed, Yahya, Âişe ve Fâtıma adındaki çocukları vârisleri arasında yer almaktadır. Ancak bunlardan sadece Mehmed'in yaşı büyüktür. Diğerlerinin hisselerine düşen malları korumak ve onlar adına tasarruf etmek için vâsi tayin edilmiştir. Yusuf Ağa'nın terekesinde 650 kuruş değerinde emlak ve eşyası yer almıştır. Gergerîzâde Yusuf Ağa vefat ettiğinde, büyük oğlu Mehmed, 1731 yılından beri Ayntab Sancakbeyi Hassı Mukâtaası (Mirlivâ-i Ayntab Hâssı Mukataası)'nın yarı hissesinin malikâne mutasarrıfı ve aynı zamanda Ayntab voyvodasıdır. Bu görev onu sancağın en üst yöneticilerinden biri yapmıştır. Bu idarî ve malî tasarruf, 1750 yılına kadar devam etmiştir. Gergerîzâdeler'den bu dönemde karşımıza çıkan bir başka

31 Çınar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", s. 109-110.

32 Bu cami, Karagöz ve Tarla-i Cedid adları ile de anılmaktadır.

isim de 1742 yılında Maraş valisi Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunan Mustafa Ağa'dır. O da Tel-Bâşer nahiyesinin Kınab köyünün de içinde olduğu 20.333 akçalık zeamete tasarruf etmekteydi. Gergerîzâdeler, şehirdeki ehl-i örf içinde yer alan en önemli ailelerdendir.[33]

g. Üzümcülüzâdeler/Üzümcülüoğulları

Üzümcülüzâdeler 18. yüzyılda Ayntab şehrindeki önde gelen aileler arasındadır. Bu aileden Üzümcülüzâde Osman oğlu Hacı Ahmed Ağa, 1729-30 yılında şehrin 49 mahallesinin, hüccet-i şer'iye ile vekilleri olan mahalle temsilcileri tarafından yılda 150 kuruş ücret ile şehir kethüdası seçilmiştir. Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in şehir kethüdalığı, aynı ücret ile 1742 yılının sonuna kadar devam etmiştir.[34] Hacı Ahmed bu görevi esnasında Ayntab şehrini devlet nazarında temsil etmiş; şehre gelen giden devlet görevlilerine yapılan harcamalar, bunların halktan tahsili, vergi tahsilinde kadıya yardımcı olma gibi hizmetleri yerine getirmiştir. Şehir kethüdası olarak devlet ile halk arasındaki irtibatı sağlamıştır.

Üzümcülüzâde Hacı Ahmed 1742 yılında görevi kötüye kullanma ve yolsuzluk yapma gerekçesiyle şehir kethüdalığından azledildi. Konu ile ilgili Ayntab sancağının bağlı olduğu Maraş'ın valisi Mehmed Paşa, Ayıntab nâibi ve voyvodası ile şehrin önde gelenlerine bir buyruldu gönderdi. Bu buyrulduda, 5-10 senedir şehrin kethüdalığını ve ahalinin vekilliğini üzerinde bulunduran Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in şehir adına topladığı paralardan 400-500 kese (20.000-25.000) akçayı ve çarşı esnafından aldığı çok miktardaki malı zimmetine geçirdiği belirtildikten sonra; bu kimsenin muhasebesinin mahkemede görülmesi ve fukaradan haksız olarak aldıklarının tahsili için hapsedilmesi istendi. Maraş valisinin bu emrine rağmen, voyvodanın ihmali ve bazı kimselerin de yardımıyla Üzümcülüzâde Hacı Ahmed şehirden kaçtı. Bunun üzerine Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in oğlu Mehmed ve bu kişiye kefil olanlar Maraş'a çağırılırken; aynı zamanda Maraş valisi de Ayntab voyvodası Gergerîzade Hacı Mehmed Ağa'yı, bu kişinin kaçmasına göz yumduğu gerekçesiyle tenkit edilip, töhmet altında kaldığını bildirdi.

Ayntab'dan kaçan Üzümcülüzâde Hacı Ahmed 1743 yılının başında Kayseri tarafında yakalandığı ve kalebend edildiği Maraş valisi Seyyid Süleyman Paşa tarafından bir buyruldu ile Ayıntab'a bildirildi. Maraş valisi bu emrinde ayrıca, Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in bütün mal ve emlâkının defterinin, alacaklıların defterleriyle beraber Maraş'a getirilmesini istedi. Ayrıca alacaklıların mahkemede tayin edeceği birkaç vekilin de davayı takip etmek üzere Maraş'a gelmesi istendi.[35] Üzümcülüzâde Hacı Ahmed İstanbul'da misafir olarak bulunduğu esnada vefat etmiş, bu durum 24 Kasım 1743 tarihli tereke kaydında da açıkça belirtilmiştir. Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in terekesinde yer alan mal ve emlâkının toplam tutarı 18.624 kuruştur. Bu terekenin içerisinde çeşitli kimselerde ve Nurvana köyü ortası gibi tüzel kişiliklerin üzerinde 8.158 kuruş der zimmet olarak kaydedilen borç alacağı bulunmaktadır.[36] Bu meblağ Hacı Ahmed'in terekesinin yarıya yakınını teşkil etmektedir. Bu da bize Hacı Ahmed'in, eğer bu paraları karz-ı hasen yani karşılıksız olarak borç vermediyse,

33 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.114.

34 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.107-109.

35 GŞS, 1811 (98) / 299-297.

36 Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in terekesi arasında yer alan gayrimenkullerden bir kısmı şunlardır: Yazıcık Hamamı'nın 1/4'ü, Küçük Pazar'da 590 kuruş kıymetinde bakkal, berber, boyacı, hadravat ve attar dükkânı olmak üzere toplam 9 dükkân, Helvacı Pazarı'nda 325 kuruş kıymetinde dolap, Tuffaf, Çağdağan, Babilge, Batalhöyük, Keret, Kilisecik, Gülli, Humanez, Suboğazı ve diğer bazı köylerde içerisinde çeşitli meyve ağaçları bulunan bahçeleriyle, bağları ve tarlalarıdır. Bk.GŞS,1813 (100)/102-99.

kredi dağıtan bir kimse olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda elimizde daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in bu servetle, şehrin hatırı sayılı zenginleri arasında olduğunu söylemek mümkündür.[37]

Üzümcülüzâde Hacı Ahmed'in oğlu Mehmed Ağa, bu ailenin bu dönemde öne çıkan bir başka ismidir. O, Ayntab sancağının öşür vergilerinin tahsili için oluşturulan Hâshâ-i Dimos-ı Ayıntab ve Tevâbii Mukâtaası'nın 1738-1742 yılları arasında yarı hissesinin, 1742-1748 yılları arasında da tamamının malikâne mutasarrıfıdır. O, babasının ölümünden kısa bir süre sonra, 1743 yılında, Ayntab Sancakbeyi Hassı Mukâtaası'nın malikâne mutasarrıflarından Receb Paşazâde Ahmed Paşa'nın yarı hissesinin de mültezimi olmuştur.[38] İdarî ve malî alanlardaki bu görevler ve ilişkiler ağı Üzümcülüzâdeler'in şehirdeki nüfuzunu gözler önüne sermektedir.

Üzümcülüzâde Mehmed Ağa 1747 yılında, malikâne olarak tasarrufunda olan mukâtaaya ait yıllık ödemesinden 700 kuruşu ve üç yıllık Maraş eyaleti cebelü bedeliyyesi ile ilgili hesabının görülmesi için İstanbul'a çağrılmıştır. 23 Kasım 1748 tarihinde İstanbul'dan Ayntab nâibine gönderilen bir emirde, Üzümcülüzâde Mehmed Ağa'nın İstanbul'da öldüğü ve uhdesinde 1748 yılına ait mukâtaa malından 4.500 kuruşun kaldığı bildirilmiştir. Üzümcülüzâde Mehmed Ağa'nın üzerindeki diğer bir malikâne de Mervana Mukâtaası'dır. Buraya ait aynı yılın mukâtaa borcu da 750 kuruştur. Üzümcülüzâde Mehmed, ölmeden önce İstanbul'da bulunduğu sırada, Ayntab'ın Kürkcüyan mahallesindeki hâriciyye ve dâhiliyye olarak tanımlanan evini, o zamana kadar şehirde pek görülmeyen yüksek bir fiyata, 1.800 kuruşa Nakibzâde Hacı İsmail'e satmıştır. Üzümcülüzâde Mehmed vârislerine 2.046 kuruş değerinde çeşitli eşya, tarla ve bağ ile, der zimmet olarak kaydedilen bazı kişilerdeki 1.400 kuruş borç alacağı ve mukataa malından da 1.275 kuruş olmak üzere 4.720 kuruşa yakın bir servet bırakmıştır.[39] Bunun da ancak 3.003 kuruşu tahsil edilebilmiş; bu meblağ da devlete olan borçları karşılığında hazineye devredilmiştir.[40]

h. Basmacızâdeler/Basmacıoğulları

Basmacızâdeler Ayntab şehrindeki ulemâ kökenli ailelerdendir. Bu ailenin 18. yüzyılın ilk yarısındaki en etkin şahsiyeti Müftü Hacı Mehmed Efendi'dir. O dönemin belgelerinde, âyânlık iddiasında bulunan, müftü, nakîbüleşrâf kâimmâkamı (kaymakamı), vâiz, şeyh, hacı gibi görev ve unvanlarla yer almıştır. Basmacızâde Müftü Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi, 1712 yılında şehrin en büyük camilerinden olan Alaybeyi Camii'ni yeniden yaptırmıştır.[41] O, aynı zamanda bu caminin şeyhliğini ve şehirde bayram namazlarının topluca kılındığı Musallâ'nın da vaizliğini hasbî / fahrî olarak yürütmekteydi.[42] 1733 yılında vefat edene kadar üzerinde bulunan Alaybeyi Camii şeyhliği, bu tarihten itibaren oğlu Seyyid Abdurrahman

37 Üzümcülüzâde Hacı Ahmed ile ilgili iddialar için bk. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.107-108.

38 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.105.

39 GŞS, 1819 (106) / 271-269.

40 Üzümcülüzâde Mehmed Ağa için ayrıca bk. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.268-269.

41 GŞS, 1773 (61) /294.

42 Basmacızâde Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra şeyhlik ve vâizlik göevleri, Safer 1146/ Temmuz 1733'te oğlu Mevlânâ es-Seyyid Abdurrahman Efendi'ye geçmiştir. Bk. GŞS, 88 / 306.

Efendi'ye geçmiştir.[43] Basmacızâde Seyyid Hacı Mehmed Efendi, 1731 yılında Ayıntab'da nakîbüleşrâf kâimmakamlığı görevinde de bulunmuştur.[44]

Basmacızâde Müftü Seyyid Hacı Mehmed Efendi hakkında zaman zaman çeşitli şikayetler mahkemeye intikal etmiştir. İncelenen dönemdeki şikayetlerden ilki 1709 yılında gerçekleşti. Basmacızâde Mehmed Efendi, yanındaki birkaç kişiyle beraber vilâyet âyânlığı iddiasıyla, şehre kethüda ve iş erleri tayin etmişlerdi. Bunun sonucunda gelişen olaylar üzerine, Müftü Mehmed Efendi'nin şehir dışında ikâmeti; İstanbul'a gitmemesi ve davalarının da kazasker huzurunda görülmesi istendi. Bu gelişmeler üzerine Maraş Valisi Halil Paşa, eski Müftü Mehmed Efendi'nin de aralarında bulunduğu kimselerin, Ayıntab dışında ikâmeti için sürgün emrini şehre gönderdi. Mehmed Efendi de hakkında verilen bu cezaya itiraz edip, şikâyet konusu olan durumun gerçek olmadığını İstanbul'a bir arzla bildirdi. Bu itiraz kabul gördü ve başkalarının işine karışmamak ve kendi halinde olmak şartıyla memleketinde kalmasına izin verildi.[45]

Basmacızâde Mehmed Efendi hakkındaki şikayetler, yaklaşık beş sene sonra yeniden gündeme geldi. 1714 yılında gerçekleşen bu şikâyette, Mehmed Efendi'nin kendi halinde olmadığı; yeniçerilerden bazı kimselerle şehirde fesat çıkardığı; zaman zaman İstanbul'a gittiği ve orada kaldığı zaman içerisinde vilayetten bazılarının aleyhinde arz ve mahzarlar yazdırdığı yönünde iddialar yer almaktaydı. Bu şikâyet üzerine Mehmed Efendi'nin İstanbul'a geldiğinde hemen geri dönmesi ve Ayntab'dan başka bir diyara sürgün edilmesi İstanbul'dan gönderilen bir emr-i şerife konu oldu. Bu sürgün emri üzerine, Basmacızâde Mehmed Efendi de kendi halinde yaşadığını ve fetva işlerine karışmadığını ifade eden itirazını İstanbul'a gönderdi ve yeniden affedilmesini sağladı.[46]

Basmacızâde Mehmed Efendi'nin affedilmesi, muhaliflerinin şikayetlerinin daha da artmasına sebep oldu. Bu kez hakkında, eskisinden daha fazla şehirde huzuru bozduğu; haftada iki gün sabah namazından sonra Alaybeyi Camii'nde birkaç yüz kadını toplayarak kürsüye çıkıp kendisine muhalefet eden ulemâ ve âyânı kötüleyip, tahkir ettiği; mâl-ı mîrînin tahsiline engel olduğu gibi iddialara yer verilmişti. Basmacızâde Mehmed Efendi hakkındaki şikayetler bunlarla sınırlı kalmamış; onun kazanın eski nâibi Kürt Mahmud'u da yanına alarak, bu kimsenin haksız azledildiğini ileri sürdüğü ve etrafına topladığı birkaç yüzü aşkın kadın ve erkekle beraber mahkeme kapısına gelerek yeni nâibi yerinden kaldırıp, eski nâibin yeniden göreve getirilmesini istediği ileri sürülmüştü. Şehirde şikâyet konu olan kargaşa yaşanırken mahkeme yedi gün tatil olmuş ve davalara da bakılmamıştı. Bu olayların cereyan ettiği tarihte Ayntab müftüsü olan İvaz Efendi ve bazı ulemânın kapıları taşlanmış; bütün bunların müsebbibi ve önderi olarak da Basmacızâde Mehmed Efendi gösterilmişti. Bu şikayetler üzerine Ayntab şehrine eski müftü Basmacızâde Mehmed Efendi'nin yeniden Ayntab dışına sürgün edilmesi yönünde bir emr-i şerif gönderildi.[47]

Basmacızâde Mehmed Efendi hakkındaki bu sürgün emri, hemen karşı tepkiyi doğurmuş; bu kez şehirden bir grup ulemâ, âyân ve eşrâf İstanbul'a bir mektup göndererek, daha önce müftüleri olan bu kimsenin ders vermekle meşgul olduğunu ve aynı zamanda cemaata

43 GŞS, 1802 (89) / 306

44 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.144.

45 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.145.

46 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.145.

47 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.145-146; GŞS, 1777 (65) / 235.

vaaz ve nasihatta bulunduğunu, kendi halinde yaşadığını, hakkında söylenenlerin de iftira olduğunu belirtmişler. Bu ifadeler üzerine Basmacızâde Mehmed Efendi hakkında verilen sürgün emri, aynı yılın sonunda kaldırılmıştır.[48] 1714 yılında Ayıntab'da meydana gelen bir dizi olay, Basmacızâde Mehmed Efendi ve muhalifleri arasında şehri kasıp kavuran bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu mücadeleyi sonunda, Basmacızâde Mehmed Efendi kazanmıştır. Burada dikkati çeken bir husus, daha önce rüşvet ve benzeri iddialarla müftülük görevinden alınan, hatta sürgün dahi edilen İvaz Efendi'nin, yeniden müftü olması ve selefi olan eski müftü Basmacızâde Mehmed Efendi ile mücadele içine girmesidir. Bu olaylar, aynı zamanda şehirdeki ulemâ arasındaki çekişmeyi de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere Aralık 1730'da cerayan eden mahkeme basma ve nâib öldürme olayına karıştığı iddia edilen kimseler arasında Basmacızâde Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi ve oğlu Abdurrahman Efendi de yer almıştı. Bu olay sonrasında Mehmed Efendi ıslâh-ı nefs için Kıbrıs adasında ebedi olarak kalebend cezasına mahkûm edildi. Olaya karıştığı iddia edilen Seyyid Abdurrahman Efendi, olay zamanında başka diyarlarda olduğunu ve olayla ilgisinin bulunmadığını belirtmesi üzerine Temmuz 1733'te gönderilen bir emr-i şerifle affedildi.[49]

Basmacızâde ailesinden müftülük de yapan bir başka kişi Şeyh Seyyid Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Seyyid Hacı Ömer Efendi'dir. Seyyid Hacı Ömer Efendi kendi oturduğu Çukur mahallesinde 10 odası bulunan bir medrese yaptırmış ve bu medrese için 1728 yılının sonlarına doğru, mütevelli tayin ettiği oğlu Seyyid Mehmed Çelebi'nin huzurunda bir vakfiye düzenletmiştir. Bu medrese daha sonraları bânisi Basmacızâde Seyyid Hacı Ömer Efendi'nin adıyla anılmıştır.[50]

Basmacızâde ailesinin bu dönemdeki bir başka temsilcisi, dedesi ile aynı ismi taşıyan Seyyid Hacı Ömer Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Efendi'dir. O, yukarıda da belirtildiği üzere babasının kurduğu vakfın mütevelliliği dışında, 1746 yılında Ayntab kazasının niyâbetine arpalık olarak tasarruf eden Boluvîzâde Mehmed Emin Efendi'nin arzı ile Ayntab mahkemesine 8. kâtip tayin edildi.[51]

Basmacızâdeler, Ayntab şehrinde ulemâ kökenli ailelerin önde gelenleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu aileden her kuşaktan bir müftü çıkması, nakîbüleşrâflık yapmaları, şehrin en önemli camiini yeniden yaptırıp, buradan geniş bir kitleye hitap etmeleri, medrese yaptırıp, şehrin ilim hayatına katkı sağlamaları bu ailenin gücünü ve nüfuzunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de sık sık muhaliflerinin şikayetlerine maruz kalmışlardır.

i. Hasırcızâdeler/Hasırcıoğulları

18. yüzyıl Ayntab'ından bahsederken Hasırcızâdelerden bahsetmemek eksilik olur. Bu aileden Hacı Abdullah Ağa, Handâniye Camii ile onun vakıf akarı olan Saraçhâne'yi, bir yangın sonrası yok olması üzerine, 1791 yılında yeniden yaptırmıştır.[52] Bu aileden, 19. yüzyılda ve günümüze uzanan zaman diliminde şiir ve inşadaki mahareti ile isminden sıkça bahsettiren

48 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s. 146; GŞS, 65 / 217-218.

49 Emr-i şerif, evâhir-i Muharrem 1146/ 4-13 Temmuz 1733 tarihlidir. Bk. GŞS, 85 / 66.

50 VGMA, Vakfiye Defteri, 2103, s.261-285.

51 GŞS, 1817 (104) / 262.

52 C. Cahit Güzelbey, Gaziantep Camileri Tarihi, Gaziantep 1984, s. 87-88.

önemli bir edip ve şair Hacı Abdullah Ağa'nın oğlu Hasırcızâde Hâfız Mehmed Ağa (1803-1887)'dır. Hâfız Mehmed Ağa'nın edebi eserlerden oluşan bir külliyatı vardır.[53]

j. Şehrin Zengin Aileleri

18. yüzyılda Ayntab şehrinde, tereke defterlerine yansıdığı kadarıyla zenginlikleri ve bıraktıkları servetle bazı aileler öne çıkmakta ve dikkati çekmektedir. Bu ailelerin malî durumlarının iyi olması, haliyle onları şehrin itibarlı aileleri arasına dahil etmiştir. Bu ailelerden biri de Behisnîzâde/Behisnilioğulları olarak bilinen ailedir. Bu aileden Behisnîzâde Seyyid Ali Efendi, Ayntab'daki seyyidlerin idarî ve hukukî işlerinden sorumlu olan nakibüleşrâf kâimmakamlığı görevinde de bulunmuş; hakkındaki bir şikâyet 1746 yılında mahkeme kayıtlarına geçmiştir.[54]

Tereke kayıtlarına yansıdığı kadarıyla 18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab şehrinin en zenginleri arasında İbn-i Şeker mahallesinden Behisnîzâde (Besnîzâde/Behisnilioğlu) Seyyid Hacı Osman oğlu Seyyid Mehmed Efendi'nin adı öne çıkmaktadır. 1741 yılında vefat eden Seyyid Mehmed Efendi'nin muhallefatı arasında 30.030 kuruş değerinde emlâk, arazi, ev eşyası, kitap, para ve der zimmet olarak kaydedilen borç alacağı bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Efendi'nin terekesinin yaklaşık 27.000 kuruşu yani %90'ı der zimmet olarak kaydedilen borç alacaklarıdır.[55]

Seyyid Mehmed Efendi öldüğünde, varisleri arasında eşi Hacı Kâsım kızı Ümmihâni ile tek çocuğu olan Şerife Emine ve ibn-i amm (amcaoğlu) olarak kaydedilen Seyyid Halil'in oğulları Seyyid Mehmed, Seyyid Mustafa ile diğer amcası Seyyid İbrahim'in oğlu Seyyid Yusuf'un adları yer almıştır. Seyyid Mehmed'in terekesinden masraflar çıktıktan sonra tek çocuğu olan kızı Şerife Emine'ye 9.950 kuruş, eşine ve amca oğullarına ise 2.487'er kuruş kıymetinde servet kalmıştır. Terekesinde yer aldığı üzere Seyyid Mehmed Efendi'nin belki de en fazla dikkati çeken yanı, 17'si aynı kişi olmak üzere toplam 554 kişiye borç vermesidir. Borçlular arasında; voyvoda, müftü, kale dizdârı, kethüda, câmi imamı, kuyumcu, esnaf ve köy ortaları gibi toplumun hemen hemen her kesiminden insan bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Efendi için bu kadar geniş bir kitleden alacaklı olması dikkate alındığında, onun Ayıntab şehrinin kredi kaynağı, para - kredi işleri ile meşgul olan bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mirası içerisinde büyük miktarda gelir getirecek gayrimenkulü bulunmamakta; sadece borç-alacak ilişkisine işaret eden der zimmet kaydı yer almaktadır.

Behisnîzâde Seyyid Mehmed Efendi gibi, tereke kayıtlarına yansıdığı kadarıyla ekonomik durumu çok iyiler arasında yer alan bir başka kişi, Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu Leblebici

53 Hasırcızâde'nin değişik nazım şekilleriyle yazılmış olan manzumeleri ile bazı nesirlerlerini ihtiva eden Külliyât'ında toplam olarak 23 fıkra, 45 mensur mektup, 8 manzum mektup, 34 kaside, 39 gazel, 3 mersiye, 14 tahmis, 195 tarih, 5 müşaare, 20 hicviyye ve 25 müteferrik manzume mevcuttur. http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=309/12.10.2017.

54 Aralarında seyyidlerin de bulunduğu şehirden bazı kimseler, Behisnizâde Seyyid Ali'nin kendi halinde olmadığını; şerîr ve gammaz olduğunu; kadı, nâib, voyvoda ve subaşı gibi ehl-i örfün yanına gidip fukarayı gammazladığını; tekâliflere ve il işlerine sorumlu olmadığı halde müdahale ettiğini şikayet konusu etmişler. İstanbul'dan gönderilen bir emr-i şerif, bu şikayetin dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Bk. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.151; BOA, Maraş Ahkâm, I, s.162 / 4.

55 Bu tereke, 2 Şevval 1154/ 11 Aralık 1741 tarihinde şer'iye siciline kaydedilmiştir. Behisnîzâde'nin terekesinde, borç alacakları dışındaki yaklaşık 3.000 kuruşun; 1.095 kuruşu evdeki giyim-kuşam eşyaları, 1.000 kuruşu ev ve 295 kuruşu da bağ ve ceviz ağaçları ile 123 ayrı kalemde belirtilen yaklaşık değeri 630 kuruş olan kitabı yer almıştır. Bk. GŞS, 1810 (97) / 34-44. Behisnîzâde Mehmed Efendi'nin terekesi için ayrıca bk. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.170-172.

Seyyid Hacı İsmail Efendi'dir.[56] 1733 yılında vefat eden Leblebici Seyyid Hacı İbrahim'in terekesinde yer alan serveti 30.044 kuruştur. Bunun 22.146 kuruşu çeşitli kimselerin üzerindeki alacakları olup, bu da servetinin yaklaşık %73'üne tekabül etmektedir. Leblebici Seyyid Hacı İsmail, Behisnîzâde Seyyid Mehmed'den sonra şehirdeki ikinci büyük kredi dağıtan, borç veren kimsedir. O, verdiği borçların dışında bağ, bahçe ve bostan gibi gayrimenkuller yönünden de oldukça zengindir. Ayntab şehrinde 18. yüzyılda 1.212 kuruş değer takdir edilen Paşa bostanının -ki bu bostan şehirdeki en pahalı arazidir- yarı hissesi de onundur. Seyyid Hacı İsmail acaba bu gayrimenkulleri para ile mi satın aldı yoksa verdiği borçlar karşılığında, kendisine rehin olarak mı bırakıldı. Bu konuda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Şehirdeki zengin ve nüfuz sahibi olan aileler arasında Muhsinzâdeleri de zikretmek gerekir. Bu aileden Hacı Kâsım oğlu Hacı İsmail ile kardeşi Hacı Abdullah ortak ticaret yapmakta ve bu nedenle ikisinin kazançları ve servetleri bir aradadır. 1737 yılında Hacı İsmail'in vefatı ve ondan beş sene sonra da Hacı Abdullah'ın vefatı, o zamana kadar bir arada olan servetlerinin bölüşümünü gündeme getirmiştir. Muhsinzâdelerin 1742 yılında kaydedilen terekesinde 24.430 kuruş servetleri yer alırken, bu meblağ iki kardeşin vârisleri arasında taksim edilmiştir. 24.430 kuruş olan bu servetin 17.430 kuruşu (%71'i) borç alacağıdır.[57] Alacaklar göz önüne alındığında, Ayıntab şehrinde bıraktığı mirasa göre üçüncü en fazla borç veren aile Muhsinzâdelerdir.

Muhsinzâdelerin servetlerinin oluşumunda, onların köylülerle olan ortakçılık ilişkilerinin ve büyük bir ihtimalle kendilerinin de yaptıkları buğday ve arpa ziraatinden elde ettikleri gelirin büyük payı vardır.[58] Şehirde çeşitli yerlerde dükkânları da bulunan Muhsinzâdelerin, köylülerle ve toprakla olan bu ilişkileri, tohum ve kredi verilerek yapılan ortakçılığı gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir.

Ehl-i Cefa mahallesinden Hacı Ahmed oğlu Hacı Ömer Ağa, terekesine yansıdığı kadarıyla şehrin zenginleri arasında yer almaktadır. O, 1730 yılında vefat ettiğinde terekesinde yer alan toplam serveti 23.430 kuruştur. Bunun da 14.750 kuruşu (%63'ü) çeşitli kimselerin üzerindeki alacaklarıdır.[59] Alacaklarının dışında, Hac Ömer Ağa'nın servetinin diğer önemli kısmını gayrimenkullerinden, özellikle şehirdeki dükkânlarının kira gelirlerden sağladığı görülmektedir. Hacı Ömer Ağa'nın yaklaşık dört yıl sonra vefat eden oğlu Seyyid Mehmed Efendi'nin terekesinde yer alan serveti ise 16.180 kuruştur. Bunun da 8.468 kuruşu (%52) çeşitli kimselerde ve bazı köy ortalarındaki alacağıdır.[60]

56 Cemâziyelevvel 1146/Kasım 1733 tarihinde Leblebici Seyyid Hacı İsmail'in 30.044 kuruş değerinde serveti kayıt altına alınmıştır. Vârisleri arasında eşi Hadice ile oğlu İsmail bulunmaktadır. GŞS, 1798 (85) / 127-122.

57 GŞS, 1811 (98) / 157-166.

58 Muhsinzâdeler, İlbeyli Helümenli'ye 105 kuruş borç ve 30 keyl buğday tohumu, Sağıroğlu Hüseyin'e 53 kuruş borç 30 keyl buğday tohum olarak vermişlerdir. Ayrıca Zağya köyünde kuyu içindeki 350 kuruş değerindeki 100 keyl buğday ve 120 kuruş değerindeki 60 keyl arpa, Alabaş köyünde kuyu içindeki 280 kuruş değerindeki 80 keyl buğday ile evinde ve kuyu içinde 800 keyle yakın buğday, onların ziraat yolu ile elde ettikleri gelirin bir kısmını teşkil etmektedir. Bk. GŞS, 1811 (98) / 157-166.

59 Hacı Ömer Ağa'nın terekesinde alacaklarının dışında; şehrin en önemli hanlarından olan Yüzükçü Han'daki 750 kuruş değerindeki 10 kırat hisse ile, şehrin çeşitli yerlerinde bulunan dükkânları ile boyahane ve Arasa'daki kahvehanesi ayrıca dikkati çekmektedir. Bk. GŞS, 1793 (80) / 119-120.

60 Seyyid Mehmed Efendi'nin serveti arasında Ehl-i Cefa mahallesindeki Ali Paşa Hamamı'nın 1.500 kuruş olan 1/4 hissesi, Yüzükçü Han'daki 125 kuruş değerindeki bir kırat hissesi ile şehrin çeşitli yerlerindeki dükkânları ve şehir dışındaki tarla, bağ ve bahçeleri yer almaktadır. Bk. GŞS, 1796 (86) / 210-207

Ayntab şehrinde 18. yüzyılın tereke kayıtlarına yansıdığı kadarıyla zengin olarak kabul edeceğimiz kişi sayısı acaba ne kadardı. Bu konuda, yüzyılın ilk yarısına ait 437'si erkek, 176'sı kadın olmak üzere 613 kişinin terekesi üzerinde yapılan incelemede 1.000-5.000 kuruş serveti olanlar %12,56; 5.001-10.000 kuruş arası serveti olanlar %1,46; 10.001 kuruş yukarısı serveti olanlar da %0,32'dir.[61] Yukarıda çok zengin olarak verilen kişilerin terekelerindeki toplam servet tutarı 10.000 kuruşun üzerindedir. Bu kişilerin terekelerindeki servetin büyük miktarı borç - alacak ilişkisine dayanmaktadır. Borç veren bu ailelerle, borçlular arasındaki ilişki, şehrin bu dönemdeki sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

k. Şuhûdü'l-hâl Olarak Şehrin Önde Gelenleri

Mahkemelerde şer'iye sicillerine "şuhûdü'l-hâl" olarak kaydedilen, davaların o anki işleyişine şahitlik eden kimseler de incelenen döneme, şehrin ve ailelerin tarihine dair önemli bilgilerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Ayntab şer'iye sicilinde yer alan pek çok davada, kimi zaman uzmanlık alanı, kimi zaman olayın şahidi, kimi zaman da şehrin önde geleni konumunda olmaktan kaynaklanan şahitlere rastlamaktayız. Nitekim 1140/1727-28 yılında kavga ve hırsızlık olayları ile ilgili bir davanın mahkemede görülmesi sırasında şühûdü'l-hâl olarak; Müftü Yeğen Mehmed Efendi, Basmacızâde Seyyid Şeyh Hacı Mehmed Efendi, Gerçeğenlizâde Seyyid Hüseyin Çelebi, Gergerîzâde Yusuf Ağa, Yeniçeri Serdarı Hacı Ömer Ağa, Ramazan Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, o tarihte nakib olan Seyyid Mehmed Efendi, Mehmed Emin Efendi, Kethüdazâde Mehmed Ağa, Üzümcülüzâde Hacı Ahmed Ağa, Muhsinzâde Osman Çelebi gibi şehrin önde gelenleri hazır bulunmuşlardır.[62]

1740 yılının ortalarında, Ayntab mahkemesi kendine arpalık olarak tahsis edilen eski Anadolu Kazaskeri ve o tarihte Nakîbüleşrâf olan Seyyid Mahmud Efendi, Emrullah Efendi"yi 1741-42 yılında Ayntab'a nâib olarak göndermiştir.[63] Emrullah Efendi, Ayıntab'dan ayrılmadan kendi mülkü olan dükkânları ve 200 kuruş parayı vakıf olarak Ammu mahallesinde Hüseyin Subaşı'nın yaptırdığı ve harabe haline dönmüş olan kastele ve onun altına yaptırdığı mektebe vakfetmiştir.[64]

Nâib Emrullah Efendi'nin yukarıda belirtilen hayrat için düzenlediği vakfiyenin altına şuhûdü'l-hal olarak, o gününün Ayntab'ından pek çok kişinin ismi yazılmıştır. Vakfiyenin şuhûdü'l-hâl'i arasında; ulemâdan Kozanlızâde Abdurrahman Efendi, yine ulemâdan Halimzâde Hüseyin Efendi, Voyvoda Hacı Mehmed Ağa, Mevlevî Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi, Kethüdâzâde Mehmed Ağa, Dülüklüzâde Hacı Ömer Ağa, Behisnîzâde Seyyid Bekir Efendi, Felekzâde Mehmed Efendi, Üzümcülüzâde Mehmed Ağa, Nakibzâde Seyyid Hacı İsmail Ağa, Felekzâde Osman Ağa, Nakib Seyyid Hacı Osman Ağa, Gergerîzâde Mehmed Ağa, Dadızâde Hacı Bekir Ağa, Attarlar Şeyhi Molla Osman, Van Kazası'nın eski kadısı Hacı Ahmed Efendi b. Şaban Efendi ve Müftü Yeğen Mehmed Efendi yer almıştır.[65] Bu isim listesi şehrin o dönemdeki önde gelen üst düzey insan profilini bize sunmaktadır.

61 Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, s.168.

62 GŞS, 1792 (79) / 181-182.

63 GŞS, 1812 (99) / 88.

64 GŞS, 1811(98) / 102-105.

65 Mevlânâ Emrullah Efendi ibn Abdülaziz Efendi'nin vakfiyesi 25 Safer 1155/ 1 Mayıs 1742 tarihlidir. Bk.GŞS, 1811 (98) / 102-105.

I. Vakıf Kurucuları

Şehirlerin tarihinde hayrat yapan ve vakıf kuran hayırseverler de önemli bir yere sahiptir. Dönemin Ayntab'ında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyelere göre 53 vakıf kurucusu tespit edilmiştir. Bu vakıf kurucularından 10'u kadındır. Vakıf kuran bu kimseler, şehirlerinin imarına, sosyal ve kültürel hayatına katkı sağlamışlardır. 18. yüzyılda Ayntab şehrinde kurulan vakıflardan, tespit edilebilenlerin kurucuları şunlardır:

Ayşe Hatun bint (kızı) Mehmed Efendi, Abdulkadir Efendi bin (oğlu) Mahmud Efendi, Hâcce Ayni Zeliha Hatun bint Hacı Yusuf, Neccâr Mehmed bin Ahmed, Mis (Misi) Bey, Mahir Abdullah Efendi, Mehmed bin Subhanverdi, Osman Ağa bin Ahmed, Ali Ağa bin Mehmed (Ayşe Bacı), Mustafa bin Zeynelabidin, Abdullah bin Durak, Ramazan bin Mehmed, Mustafa Efendi bin Osman (Mustafa Çelebi bin Osman) (Mahmutpaşa/İstanbul Mahkemesi), Ömer Ağa bin Ali, Ahmed Efendi bin Ramazan Efendi (Ahmed Çelebi), Zeynel bin Ahmed bin Ali Ağa, Ömer Efendi bin Mehmed Efendi, Mehmed bin Osman bin Hızır, Ömer Efendi bin Osman, Süleyman bin Mehmed (Demir Bezirgan), Ali Efendi bin Abdulkadir, Emrullah Efendi bin Abdülaziz Efendi (Kadı/Nâib), Hızır bin Ali (Saraçhane Vakfı), Hatice Hatun bint Halil, Ali Besbes bin Hüseyin bin İbrahim, Abdurrahman Efendi bin Mehmed Efendi, Mehmed Ağa bin Mehmed Ağa, Mustafa bin Mehmed, Mehmed Ağa, Mehmed Ağa bin Mehmed, Mehmed Ağa bin Mehmed Ağa, Ayşe Hatun bint Ömer Ağa, Şerife Fatma Hatun bint İsmail, Abdullah, Ayşe Hatun bint Mehmed Ağa, Hüseyin Efendi bin Mehmed, Yusuf bin Mehmed, Ömer Efendi bin Abdullah, Abdullah Efendi bin Mustafa, İbrahim Efendi bin Mehmed Efendi, Ali Efendi bin Ali, Abdullah bin Mustafa, Mustafa Çelebi bin Osman Çelebi, Mehmed Nuri Ağa bin Mehmed Ağa (Nuri Mehmed Paşa Camii, Câmi'-i Nur), Mehmed Hataloğlu, Ömer bin Ömer, Fatma Hatun bint Mustafa Efendi, Abdullah Ağa bin Mehmed, Emine binti Mehmed Beşe, Mehmed Efendi bin Osman, Zeyneb Hatun bint Yusuf, Emine Hatun bint Ahmed, Hatem Paşa (?).[66]

Sonuç

Şehirlerin tarihini incelerken, orada oturanları göz ardı etmek mümkün değildir. İster yönetici, isterse halk tabakasından olsun, şehirde meydana gelen olaylardan her zaman ilk etkilenenler haliyle orada yaşayanlardır. Ayntab şehrinde de durum aynıdır. Ayntablı aileler, şehirlerinde meydana gelen olaylardan dolaylı ya da dolaysız mutlaka etkilenmişlerdir. Mahkemenin basılıp kadı nâibinin öldürülmesinden sadece olayın faili ya da tertipçileri olmakla suçlananlar değil, adeta bütün şehir üç buçuk yıldan fazla bir süre bu olayla yatıp kalkmıştır. Pek çok aile bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

18. yüzyılda Ayntab şehrinde, gerek idarî, gerek malî, gerekse askerî alanlarda görev alan, sorumluluk üstlenen ve hizmet sunan aileleri "nev-zuhur" kimseler olarak görmemek gerekir. Bu aileler, bu çalışmada incelenen dönemin öncesinde de sonrasında da varlıklarını sürdürmüşler, nüfuzlarını ve etkinliklerini devam ettirmişlerdir. Belki 18. yüzyılın öne çıkan ve bu ailelere yansıyan tarafı, merkeze ait birçok görevin, taşradaki ailelerin uhdesine "ayân", "şehir kethüdası", "yeniçeri serdarı", "malikâneci", "deruhdeci", "mültezim" gibi görev ve unvanlarla devredilmesidir. Bu görev tevcihleri haliyle, bazı aileleri şehirde, emsallerine göre biraz daha öne çıkarmıştır. Battalzâdelerde olduğu gibi. Bazı ailelerin şehirde nüfuzunun art-

66 Hüseyin Çınar, "Vakıflar ve Bânîleri: Ayntab (Gaziantep Örneği", Vakıf Medeniyeti ve Şehir, VGM. Yay. Ankara 2013, s.155-158,162 (147-168).

ması, beraberinde karşı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şehirde ulemâ arasında cereyan eden tartışmalarda bunu açıkça görmekteyiz.

Ayntab şehrinde öne çıkan ailelerin meşguliyet alanlarında bir homojenlik söz konusu değildi. Bu aileler, bir şehirde var olabilecek farklı meslek gruplarından ve sosyal statülerden gelmekteydi. Bunlar arasında ulemâ ve asker dışında reâyâ olarak tanımlanan ticaret, zanaat ve ziraat erbabı ile paralarını işleten kreditörler de bulunmaktaydı. Âyân, eşrâf ve sâdât gibi sosyal gruplar da şehir içinde oldukça etkin konumdaydılar. Ayntablıları bu dönemde, davalı ve davacı olmanın ötesinde, kimi zaman bir vakıf ve hayrat kurucusu, kimi zaman da şahit olarak mahkemede görmekteyiz. Bu çalışmada kendilerine yer verilmese de şehirlerin bir başka yüzü, mâdunları da vardı. Onların tarihleri seçkinlerin tarihinden oldukça farklıdır.

Hiç şüphesiz ister şehrin monografisini, isterse bu şehirde yaşayan insanların biyografisini hazırlarken, mutlaka içe/insana bakmak, aileleri de "müttefikleri" ve "muhalifleri" ile birlikte incelemek gerekir. Şehri anlamaya, insanı merkeze alarak çalışmak gerekir. Olaylar mekanlarda meydana gelir, ama failleri hep insandır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA): Vakfiye Defteri, 2103, s.261-285.

Şer'iye Sicilleri: GŞS (Gaziantep Şer'iye Sicili), Defter No: 1773 (Eski Numarası: 61), 1777 (65), 1790 (77), 1792 (79), 1793 (80), 1795 (82), 1796 (83), 1797 (84), 1798 (85), 1800 (87), 1802 (89), 1810 (97), 1811 (98), 1812 (99), 1813 (100), 1817 (104), 1819 (106) 1831 (118).

Araştırma Eserleri

Çınar, Hüseyin, "18. Yüzyılda Ayıntab'da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)", XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, I. Kısım, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 431-452.

Çınar, Hüseyin, "Vakıflar ve Bânîleri: Ayntab (Gaziantep Örneği", Vakıf Medeniyeti ve Şehir, VGM. Yay. Ankara 2013, s. 147-168.

Çınar, Hüseyin, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999), Editör: Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 2000, s. 97-110.

Çınar, Hüseyin, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Faroqhi, Suraiya, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", Osmanlı'da Toprak ve Mülkiyeti ve Ticari Tarım, çev. Zeynep Altok, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 82-100.

Genç, Mehmet, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/ Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973, Ankara 1975, s. 231-296.

İnalcık, Halil, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracıları", Osmanlı'da Toprak ve Mülkiyeti ve Ticari Tarım, çev. Zeynep Altok, ed. Çağlar Keyder - Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 17-35.

Özer Ergenç, "18. Yüzyılda Taşra Yönetiminin Mâlî Nitelikleri", Türklük Araştırmaları Bilgisi, X (1986).

Özsoy, Ahmet, Bir Avuç Toprak - Aynı Tas, Aynı Hamam, 18. Yüzyılda Ayntab, Neva Medya Bil. Teknolojileri / Dumat Ofset Matbaacılık, Ankara 2017.

Quataert, Donald, Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922, çev. Ayşe Berktay, İstanbul 2002.

İnternet Kaynağı

http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=309/12.10.2017.